

Εισαγωγή

1) Η ζωή και το έργο του Ιωάννη Ζαχαρία.¹

Ο Ιωάννης Ζαχαρίας ήταν ένας διαπρεπής λόγιος της Παλαιολόγειας περιόδου. Ο όρος “*αναγέννηση*” που αποδίδεται στη εποχή αυτή εξηγείται από την άνθιση των γραμμάτων, των τεχνών και των επιστημών, και γενικά από το μεγάλο ενδιαφέρον που έδειξαν οι Βυζαντινοί για την αρχαία ελληνική σκέψη κατά την περίοδο αυτή. Τον Μιχαήλ Η΄ τον Παλαιολόγο τον διαδέχεται - το 1282 - ο Ανδρόνικος Β΄ (1259-1331). Είναι κατά την περίοδο της βασιλείας του τελευταίου που αναδεικνύεται ο Ιωάννης Ζαχαρίας σε εξέχον πρόσωπο της λόγιας και επιστημονικής κοινότητας του Βυζαντίου.

Ο Ιωάννης Ζαχαρίας γεννήθηκε περί το 1275. Την ημερομηνία γέννησής του την συμπεραίνουμε βάσει της ημερομηνίας γέννησης του Γεωργίου Λακαπηνού (1299-1315), προσώπου με το οποίο αλληλογραφούσε, και το οποίο σύμφωνα με το περιεχόμενο επιστολής του², ήταν συμμαθητής του τον καιρό που λάμβανε τη βασική του εκπαίδευση. Σχετικά με τον τόπο καταγωγής του δεν υπάρχουν σαφείς ιστορικές μαρτυρίες. Σίγουρο είναι ότι η οικογένειά του είχε εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη. Η καταγωγή της όμως μάλλον

¹ Στοιχεία για τη ζωή και το έργο του Ιωάννη Ζαχαρία αντλούμε από το έργο του Σ. Ι. Κουρούση, ‘Τὸ Ἐπιστολάριον Γεωργίου Λακαπηνοῦ καὶ Ἀνδρονίκου Ζαρίδου,’ Ἀθηνᾶ 77, 1978/9, σελ. 291-386, ‘Ὁ Ἀκτουάριος Ἰωάννης Ζαχαρίας παραλήπτης τῆς Ἐπιστολῆς ἰ΄ τοῦ Γεωργίου Λακαπηνοῦ,’ Ἀθηνᾶ 78, 1980/2, σελ. 237-76, *Τὸ Ἐπιστολάριον Γεωργίου Λακαπηνοῦ – Ἀνδρονίκου Ζαρίδου (1299 - 1315 c.a.) καὶ ὁ ἰατρός Ἀκτουάριος Ἰωάννης Ζαχαρίας (1275 c.a. -1328/;)*, Ἀθήνα, 1984-1988 και από το έργο του P. Bouras Vallianatos, *Innovation in Byzantine medicine. The Writings of John Zacharias Aktouarios (c.1275- c.1330)*, Oxford 2020.

² Επιστολή Ι΄, ed. Sigfrid Lindstam, *Georgii Lacapeni et Andronici Zaridae epistulae XXXII cum epimerismis Lacapeni*. Gothoburgi 1924.

ήταν από τις Σέρρες,³ ενώ το εάν και κατά πόσον ο ίδιος είχε γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη ή στις Σέρρες, μας είναι άγνωστο⁴.

Ο Ιωάννης υπήρξε μαθητής του Μάξιμου Πλανούδη (1260-1310), πολύ γνωστού λόγιου μοναχού της εποχής. Μετά την ολοκλήρωση της εγκυκλίου παιδείας,⁵ σπούδασε ιατρική. Πριν το 1307 αναδείχθηκε επίσημα γιατρός, ενώ μετά το 1320, αλλά νωρίτερα του 1323 (45-48 ετών), έλαβε τον τίτλο του «ακτουαρίου» (του επίσημου προϊσταμένου του σώματος των ιατρών του κράτους) και του «βασιλικού ιατρού», και εγκαταστάθηκε, μόνιμα πλέον, στην Κωνσταντινούπολη. Το αν ο τίτλος του «ακτουαρίου» και του «βασιλικού ιατρού» αναγκαστικά συνέπιπταν ή αν πρόκειται για δύο διαφορετικά αξιώματα δεν είναι ξεκάθαρο από τις ιστορικές μαρτυρίες που έχουμε⁶.

Το μεγάλο ενδιαφέρον του Ιωάννη Ζαχαρία για την αστρονομία και την αστρολογία και η έντονη ενασχόληση του με τις επιστήμες αυτές τον οδήγησαν να αποτελέσει μέρος του κλειστού κύκλου των αστρονόμων -και αστρολόγων- του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄. Ο κύκλος αυτός περιλάμβανε πολύ γνωστά

³ Διασώζεται μια επιστολή του Ι. Ζαχαρία που απευθύνεται στο Θεόδωρο Μοδηνό, ο οποίος βρίσκεται στις Σέρρες. Η επιστολή αυτή φανερώνει στενή σχέση του Ζαχαρία με κατοίκους των Σερρών και οδηγεί στην υποψία ότι και η δική του απώτερη καταγωγή είναι από την περιοχή των Σερρών. Είναι δε γνωστά και κάποια πρόσωπα με το ίδιο επώνυμο, προγενέστερα του Ιωάννη, με καταγωγή από τις Σέρρες: βλέπε Σ. Ι. Κουρούσης, *Το Επιστολάριον Γεωργίου Λακαπηνού – Ανδρόνικου Ζαρίδου (1299 - 1315 c.a.) και ο ιατρός Ακτουάριος Ιωάννης Ζαχαρίας (1275 c.a. -1328/;)*, Αθήνα, 1984-1988, σελ. 107-8.

⁴ Σ. Ι. Κουρούσης, *οπ.π.*, σελ. 106-7.

⁵ Για την εκπαίδευση στο Βυζάντιο του 14ου αιώνα, δες Μ. Cacouros, «La philosophie et les sciences du Trivium et du Quadrivium à Byzance de 1204 à 1453», *Philosophie et sciences à Byzance de 1204 à 1453*, Paris 2006, σελ. 6-36.

⁶ Το αξίωμα του Ακτουάριου, κατά τους πρώιμους βυζαντινούς αιώνες, ήταν άσχετο προς την ιατρική. Κατά την περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού (482-565) και τους προγενέστερους αυτού χρόνους οι Ακτουάριοι ήταν υπάλληλοι της επιμελητείας του στρατού, επιφορτισμένοι επίσης με τη μισθοδοσία. Κατά τον 8^ο και 9^ο αιώνα τον τίτλο αυτό τον απέδιδαν στον επικεφαλής του Ιπποδρόμου. Δεν υπάρχουν σαφείς ιστορικές μαρτυρίες για το πότε άλλαξε και πλέον υποδήλωνε τον προϊστάμενο των ιατρών του κράτους. Ήδη πάντως κατά τον 11^ο αι. είναι πλέον γνωστό ότι το αξίωμα αυτό το κατέχει ο επικεφαλής του όλου συστήματος των ιατρών. Ο Ιωάννης Ζαχαρίας, στους χειρόγραφους κώδικες των έργων του, φέρεται ως «σοφώτατος και λογιότατος βασιλικός ιατρός κῦρ Ζαχαρίας ὁ ἀκτουάριος», γεγονός το οποίο πιθανότατα υποδηλώνει ότι πρόκειται για δύο διαφορετικούς τίτλους. Πάντως ήδη από τη ρωμαϊκή εποχή, οι λεγόμενοι αρχίατροι είχαν αρμοδιότητες τόσο στη βασιλική αυλή όσο και στα ιατρικά σωματεία. Βλέπε Σ. Ι. Κουρούσης, *οπ. π.* σελ. 116-121. Βλέπε όμως και P. Bouras-Vallianatos, *οπ.π.*, σελ 25-28.

πρόσωπα όπως ο μέγας λογοθέτης του αυτοκράτορα, ο Θεόδωρος Μετοχίτης (1270-1332)⁷ και ο αρκετά νεώτερος του Ζαχαρία, πολύ γνωστός βυζαντινός λόγιος, Νικηφόρος Γρηγοράς (1295-1359).

Είναι πολύ πιθανό, όχι όμως βέβαιο, ότι το 1326 ο Ιωάννης Ζαχαρίας εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη και την κοσμική ζωή και έλαβε το μοναχικό σχήμα, ακολουθώντας τον Ιωσήφ τον φιλόσοφο (1260-1330), με τον οποίο συνδεόταν σίγουρα με βαθιά φιλία, ίσως όμως και με σχέση πνευματικού τέκνου προς πνευματικό πατέρα, σε κάποια μονή σε όρος της Θεσσαλονίκης⁸. Εάν αυτή η υπόθεση αληθεύει τότε εγκαταστάθηκαν μαζί στη μονή και πέθαναν περίπου συγχρόνως, δηλαδή το 1330 (ο Ιωάννης πρέπει να απεβίωσε λίγο πριν τον Ιωσήφ). Για την ακρίβεια, οι ιστορικές μαρτυρίες που διασώζονται αναφέρονται σε κάποιο πρόσωπο, το οποίο ακολούθησε τον Ιωσήφ και έμεινε κοντά του έως το θάνατό του. Όμως το πρόσωπο αυτό δεν κατονομάζεται. Η περιγραφή πάντως αυτού ταιριάζει με αυτή του Ιωάννη Ζαχαρία και το γεγονός ότι τα ίχνη του ίδιου χάνονται αρκετά πριν το 1328 συνηγορεί ως προς την παραδοχή της υπόθεσης αυτής⁹. Ελλείψει περαιτέρω ιστορικών μαρτυριών η άποψη αυτή έχει πλέον επικρατήσει στη σύγχρονη βιβλιογραφία.

2) Συγγραφικό Έργο.

Το συγγραφικό έργο του Ιωάννη Ζαχαρία το οποίο διασώζεται αποτελείται από τα παρακάτω κείμενα:

Τρεις ιατρικές συγγραφές¹⁰

⁷ Ο τίτλος *Μέγας λογοθέτης* αντιστοιχεί περίπου στο αξίωμα του πρωθυπουργού, σύμφωνα με τα σημερινά πολιτικά αξιώματα.

⁸ Η αναφορά αυτή βρίσκεται στο εγκώμιο που έγραψε γι' αυτόν ως επικήδειο λόγο, ο Θεόδωρος Μετοχίτης, βλέπε M. Treu, «Der Philosoph Joseph», *BZ* 8, 1899, σελ. 2-31 (26-28).

⁹ Η υπόθεση αυτή εκφράστηκε από τον Σ. Ι. Κουρούση, βλέπε σελ. 390-395.

¹⁰ Βλέπε σχετικά P. Bouras Vallianatos, *Innovation in Byzantine medicine. The Writings of John Zacharias Aktouarios (c.1275- c.1330)*, Oxford 2020.